

hangi bahirlerin sıkça kullanıldığının bilinmesi gibi hususlar da taktî yapan kişiye kolaylık sağlar. Taktî neticesinde çıkan sonucu iyi değerlendirip bahri / vezni doğru tesbit edebilmek için bazı tef'ilelerin değişime uğradığının bilinmesi gerekir. Bunlar şöylece özetlenebilir: Feülün (---) → feülû (---); mefâilün (----) → mefâilün (----); müfâaletün (----) → müfâaltün (----); fâilâtün (----) → fa'lâtün (---) / fâilâ (---) / fâlâtün (---); müstefîlün (----) → mütef'îlün (---) / müsteilün (---); mütefâilün (----) → mütfâilün (---); mef'ûlâtü (----) → mef'ulâtü (---).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), I, 499; Zemahşerî, *el-Ķustâs* (nşr. Fahrreddin Kabâve), Beyrut 1410/1989, s. 53-58; İbnü's-Serrâc eş-Şenterînî, *el-Mi'yar fi evzânî'l-eş'âr* (nşr. M. Rıdvân ed-Dâye), Beyrut 1968, s. 8-39; Ali Şir Nevâî, *Mizânü'l-evzân* (nşr. Kemal Erarslan), Ankara 1993, s. 195; Mustafa el-Galâyîni, *eş-Süreyye'l-muğıyye*, Sayda 1319/1901, s. 12-14; Zehrâ-yi Hânlerî [Kiyâ], *Ferheng-i Edebiyyât-ı Fârsî*, Tahran 1348 hş., s. 144; Safâ Hulûsî, *Fennü't-taktî'î-ş-ş'îri ve'l-kâfiyye*, Bağdad 1397/1977, s. 26-42; Celâl el-Haneffî, *el-'Arûz*, Bağdad 1398/1978, s. 45-50; Abdülâzîz Atîk, *'İlmü'l-'arûz*, Beyrut 1405/1985, s. 23-24; Mahmûd Ali es-Semmân, *el-'Arûzü'l-kâdim*, Kahire 1986, s. 12-23; M. Ali el-Hâşimî, *el-'Arûzü'l-vâzih*, Beyrut 1415/1995, s. 17-19; Abbas-pûr, "Taktî", *Ferhengnâme-i Edebi-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1381 hş., II, 397-399.

KENAN DEMİRAYAK

□ TÜRK EDEBİYATI. Taktî, aruzla yazılmış bir şiirin vezni bulmak için mısraları tef'ilelere (cüz) göre bölmek veya şiiri bu bölümleri esas alarak okumaktır. Bu okumaya taktî etmek denir. Bu işlem şiiri güzel okumak için öğretici birer usuldür. Vezni doğru bildikten sonra şiiri veznin gereklerini ve diğer kuralları dikkate alarak güzel okumaya da inşâd etmek denir. Taktîin en basit şekli bir mısradaki açık ve kapalı heceleri tesbit etmektir. Taktî'de dikkat edilecek başlıca hususlar şunlardır: Ünlüyle biten hece açık, ünsüzle biten hece kapalıdır. Arapça ve Farsça'dan Türkçeye girmiş kelimelerdeki uzun ünlüyle biten hecelere mısra sonlarındaki açık heceler de kapalı sayılır. Türk aruzunda tef'ileleri etkileyen imâle, med, zihaf ve vasil gibi ârızalar çok defa tek mısradaki veznin bulunmasını güçleştirebilir. Bu durumda şiirdeki diğer mısralar üzerinde de aynı işlem yapılarak ortak bir şema bulunabilir. İmâle, Türkçe bir kelimedeki açık hecenin vezni gereği uzatılarak okunmak suretiyle kapalı hece sayılmasıdır; "Allah âdin

zikredelim evvelâ" (----/----/---) mısrasında â ve ê ünlüleri gibi. Anadolu sahasında başlangıçta çok sık rastlanan imâle yakın dönemlere geldikçe azalmış ve terkedilmiştir. Med, ünsüzle biten ve kapalı olan bir hecedeki ünlünün uzun olması durumunda ünlüyü biraz daha uzun okuyarak bir açık hecenin ortaya çıkmasıdır; Abdülhak Hâmid'in, "Eyvâh ne yer ne yâr kaldı" (---/---/---) mısrasında "vâh" ve "yâr" heceleri böyledir. Sonu iki ünsüzle biten hecelerde de med yapılır. Fuzûlî'nin, "Döst bî-pervâ felek bîrahm devran bîsükûn" mısrasında "döst" ve "rahm" hecelerinde med vardır. Meddin gerektirdiği yerde yapılmaması birçoklarınınca zihaf telakkî edilmiştir. Ancak meddin makbul olanı, sadece vezin icabı değil bu mübalağalı uzatmayı gerektirecek vurgulu (feryat, acı, hitabet vb.) bir mâna taşımasıdır. Uzun okunması gereken Arapça yahut Farsça bir ünlünün yine vezni gereği kısa okunması olan zihaf ise ciddi bir hatadır ve pek az örneği bulunmaktadır; Ferî'nin, "Hâbgâh eyler gazâle pehlû-yı şîr-i neri" (---/---/---/---) mısrasında "pehlû" okunması gerekirken kısalan hecede olduğu gibi. Vasl ise (ulama) ünlü ile biten bir kelimedeki ünsüzle başlayan bir kelime geldiğinde önceki hecenin ünsüzü ile sonraki hecenin ünlüsünü birleştirerek kapalı hecenin açık hale getirilmesidir; Ahmed Hâşim'in, "Eğilmiş ↔ arza kanar muttasıl kanar güller" (---/---/---/---) mısrasında ilk iki kelimenin eğilmişarza şeklinde okunması gibi. Tef'ileleri ayırarak ve vezni hissettirerek okumada kelimeler bölünüp bazı heceleri bir tef'ilede, bazı heceleri diğer tef'ilede kalabilir. Böyle bir okumada İstiklâl Marşı'nın ilk mısraı şöyle olur: "Kork-ma-sönmez / bu-şa-fak-lar / da-yü-zen-al / san-cak" (---/---/---/---).

Bir şiiri taktî ile okumak güzel okumak demek değildir. Bütün bu işlemler şiiri güzel okumak için vezni bulma, onun için de taktî yapma maksadını taşır. İnşâd etmek, güzel okumak ise vezinle beraber şiirin anlamını, içeriğini ve diğer diksiyon kurallarını dikkate alıp okumaktır. Şiirde vezin ve muhteva mûsikide tempo ve melodi gibidir. İnşâd etmede vezni arka planda hissettirerek onu muhtevanın iskelesi gibi kullanmak gerekir. Usta şairlerin şiirleri okumada veznin hissedilmemesi için kelimeler, vurgular, duraklar tef'ilelere tâbi olmadan kaynaşır. Bununla beraber daha özel bir ses unsuru arayan şairlerde durakların ve tef'ilelerin bilinçli şekilde çakiştiği örnekler de vardır. Özellikle Edebiyât-ı

Cedîde şairlerinin bu yolu denedikleri görülmektedir. Tevfik Fikret'in, "Sabah Ezanında" şiirinde, "Allâhü ekber ... Allâhü ekber ... / Bir samt-ı ulvî: Gûyâ tabîat / Hâmûş hâmûş eyler ibâdet" (---/---/---) mısraları taktî ile okunduğunda bir ezan sesini ve temposunu verir. İsmail Habîb Sevük, taktî'de usul olarak açık heceyle biten tef'ilelerde bölünmenin devamındaki kapalı hecede olması gerektiğini ifade eder. Buna göre mef'ûlû ile başlayan vezinlerin taktîi şu şekilde olacaktır: Mef'ûlû mefâ / ilü mefâ / ilü feülün; Mef'ûlû mefâ / ilün feülün; Mef'ûlû fâ / ilâtü mefâ / ilü fâilün. Şiiri taktî etmenin diğer bir faydası da özellikle divan nüshalarının karşılaştırılmasında veya yanlış yazılmış, yıpranmış, eksik kalmış metinlerde doğru olanın bulunmasında yardımcı olmasıdır. Ali Nihad Tarlan'ın *Metin Tamiri* adlı çalışmasında bunun örnekleri yer almaktadır. Daha çok bir aruz terimi olan taktîin hece vezniyle yazılmış şiirlerde de söz konusu edildiği görülmektedir. Bu durumda aruz vezninde olduğu gibi kelimelerin bölünmesi değil durakların vurgulanarak okunması şeklinde bir taktî düşünülmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmûs-ı Türkî, s. 326; Muallim Nâci, *Lugat-ı Nâci*, İstanbul, ts. (Asır Matbaası), s. 268; İlyas Mâcid, *İnşâd ve Hitabet*, İstanbul 1330, s. 8, 48, 50, 62; İsmail Habîb [Sevük], *Edebiyat Bilgileri*, İstanbul 1942, s. 62, 63-78, 203-205 (müellif eserinin aruzla ayırdığı 19-88 sayfaları arasında değişik vezinlerin ele alınışı vesilesiyle taktî üzerinde çeşitli örneklerle durmuştur); Tâhirülmevî, *Edebiyat Lügati*, İstanbul 1973, s. 144; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 1999, s. 380-381; "Taktî", *TDEA*, VIII, 204.

MUSTAFA UZUN

TAKTÎ

(التقطيع)

Uzun bir hadisın belli bir kısmını alıp rivayet etme anlamında bir terim.

Sözlükte "bölmek, parçalamak" anlamına gelen **taktî** kelimesi, hadis terimi olarak birkaç konuyu içeren bir hadisın sadece ihtiyaç duyulan kısmını almayı veya bir kısmını bir yerde, diğer kısmını aynı senedle başka bir yerde nakletmeyi ifade eder. Kaynaklarda genellikle **taktîu'l-hadis** şeklinde geçer; aynı anlamda kullanılan **iktisâr** ve **harm** ile birlikte "ihtisârü'l-hadis" in alt bölümü olarak ele alınır. Hadislerin pek çoğu birden fazla alana veya aynı alanın

farklı konularına dair bilgiler ihtiva etmektedir. Bu hadisleri ilgili oldukları yerlerde tam metin halinde yazmanın veya sözlü olarak nakletmenin gereksiz zaman kaybına yol açacağı düşünülerek ilk dönemlerden itibaren hadisler konularına göre bölünüp aktarılmıştır. Konulara göre düzenlenen temel hadis kaynaklarından *Kütüb-i Sitte* başta olmak üzere sünen türü eserlerin hepsinde taktîin pek çok örneğini görmek mümkündür. Özellikle fıkıh alanındaki çalışmalarda hadisin sadece konuyla ilgili kısmı alınır.

Genel anlamdaki ihtisar gibi sakıncalı olmayan ve bölme işinde dikkatli davranıldığında hadis rivayeti açısından problem teşkil etmeyen taktî Ahmed b. Hanbel câiz görmemiş, İbnü's-Salâh cevaza yakın bulmakla birlikte mekruh olduğunu söylemiştir (*‘Ulûmü'l-hadîs*, s. 217). Ancak Nevvî taktîin ilk dönemlerden itibaren Dârimî, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî gibi muhaddislerce uygulanmasından hareketle câiz sayıldığını belirtmiştir. Taktîin hadis rivayetinde değil kitap telifinde yapılabileceğini söyleyenler yanında Abdülganî el-Ezdî ve Şemseddin es-Sehâvî gibi uzun bir metnin içinde mevcut ince bir mânayı çıkarmayı kolaylaştıracağı için bunun müstehap kabul edildiğini ileri sürenler de vardır. Taktî', Hz. Peygamber'e ait olmayan bir sözün ona isnad edilerek nakledilmesi gibi bir tehlike taşımadığından, Arap dili ve İslâm'ın genel prensipleri konusunda yeterli bilgiye sahip biri tarafından yapılması ve Resûl-i Ekrem'in maksadına uymayan bir anlamın ortaya çıkarılmaması kaydıyla hadis âlimlerinin çoğu tarafından uygulanmasında bir sakınca görülmemiş olan bir yöntemdir. Aynı şekilde bir tür taktî' olan hadislerin alfabetik fihristinin düzenlenmesi için sadece baş taraflarının yazılmasında da bir sakınca görülmemiştir (ayrıca bk. İHTİSAR).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâdî İyâz, *el-İlmâ'* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire, ts. (Dârü't-türâs), s. 181-182; İbnü's-Salâh, *‘Ulûmü'l-hadîs*, s. 215-217; Nevvî, *İrşâdü tullâbi'l-hakâ'ik* (nşr. Nûreddin İtr), Beyrut 1411/1991, s. 157; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 316; *Tecrid Tercesmesi*, Mukaddime, I, 471-472; Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *el-Vasîl fi 'ulûm ve muşta-laḥi'l-hadîs*, Cidde 1403/1983, s. 149; Abdullah Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul 2006, s. 139, 309; Salih Karacabey, "Hadiste İhtisar ve Muhtasar Rivayetten Kaynaklanan Problemler", *Üİ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/1, Bursa 2002, s. 53-70.

MEHMET EFENDİOĞLU

TAKVÂ

(التقوى)

Dinin emir ve tavsiyelerine uyma, haram ve günahlardan kaçınma hususunda gösterilen titizlik anlamında bir kavram.

Sözlükte "korumak, korunmak, sakınmak, saygı göstermek, dindar olmak, itaat etmek, korkmak, çekinmek" anlamlarındaki **vikâye** masdarından türeyen **takvâ** kelimesini Seyyid Şerîf el-Cürçânî, "Allah'a itaat ederek azabından sakınmaktır, bu da ceza almayı haklı kılan davranışlardan nefsi korumak suretiyle gerçekleşir" şeklinde tarif eder (*et-Ta'rifât*, "vky" md.). Takvâ ve kökün **ittikâ**, **takî**, **etkâ**, **müttakî** gibi diğer türevleri ve fiil şekilleri Kur'an-ı Kerîm'de 285 yerde geçmektedir. Kur'an'da ve hadislerde takvâ bazan sözlük anlamında, bazan da "Allah'ın emirlerine uyup yasaklarından kaçınarak azabından korunma" anlamında kullanılır. Genellikle peygamberler ümmetlerine, "Allah'tan sakının ve bana itaat edin" diye hitap etmiştir (eş-Şuarâ 26/108, 179). Peygambere itaat eden Allah'a da itaat etmiş olacağından (en-Nisâ 4/80) takvâ Allah'a ve resulüne itaat etme anlamını içerir. Kur'an'da takvâ sahibi müminlerden bahsedilirken Allah'ın onları cehennem azabından koruduğu anlatılır (ed-Duhân 44/56; et-Tûr 52/18; el-İnsân 76/11); bundan dolayı mümin Allah'ın kendisini cehennem azabından korumasını ister (el-Bakara 2/201; Âl-i İmrân 3/191). Allah'a "ehl-i takvâ" denmesi (el-Müddessir 74/56) koruyan ve korunulan olmasındandır. "Ateşin azabından bizi koru" duasında (el-Bakara 2/201; Âl-i İmrân 3/16, 191) veya, "Kendinizi, ailenizi ateşten koruyun" âyetinde geçen (et-Tahrîm 66/6) "koru" ve "koruyun" ifadeleri aynı kökten gelir.

Takvâ kelimesi Kur'an'da on yedi yerde geçer (meselâ bk. el-Bakara 2/197; el-Mâide 5/2; el-A'râf 7/26; et-Tevbe 9/108; Tâhâ 20/132). Klasik müfessirler takvâyâ ve aynı kökten gelen emir kiplerine genellikle, "Allah'tan korkun" anlamını vermiştir. Söz konusu fiilin kökü korku anlamını da içermekle birlikte bu korkunç bir şeyden çekinmeyi değil seven birinin sevdiğinin gönülünü incitmekten çekinmesini, yaratana karşı saygı ve sorumluluk duyma hassasiyetini ifade eder. Bu bağlamda takvâ karşılığı olarak önerilen "Allah bilinci, Allah'a karşı sorumluluk bilinci" ifadeleri kavramın içeriğine daha uygun görünmektedir. Takvâ ve ittikâ kelimelerinin içerdikleri

korku Allah'a duyulan saygıdan kaynaklanır. Böyle bir duygu müminleri kötülükten ve günahattan vazgeçirir, iyiliğe ve hayra sevkeder. Kur'an'da ve hadislerde âfet, kıyamet, haşır ve cehennemle ilgili korkular anlatılırken "havf, haşyet, feza", rehb, vecel, ru'b, işfâk" kökünden kelimelerin kullanılması, "Onlardan korkmayın, benden korkun" meâlindeki âyetlerde (el-Bakara 2/150; Âl-i İmrân 3/175) Allah korkusunun havf ve haşyetle ifade edilmesi, bir âyette (en-Nûr 24/52) haşyet kelimesiyle ittikânın ardarda gelmesi genel anlamda takvânın korkudan farklı bir kavram olduğunu gösterir. Hz. Peygamber, "Allahım, senden sana sığınırım!" (Müslim, "Şalât", 222; Tirmizî, "Da'avât", 112); "Allah'ın gazabından Allah'a sığınırım" (Tirmizî, "Cihâd", 26) diye dua ederdi. Takvâ da Allah'ın gazabından yine O'nun korumasına sığınmaktır. Kur'an'da müminlerin şeytandan, fitneden (el-Enfâl 8/25), cehennemden (Âl-i İmrân 3/131), kıyametten (el-İnsân 76/11) kendilerini korumaları istenir. Takvâ kötülük ve zarar gelen her şeye karşı ilâhî korumayı talep etmektedir. Bu da günahlardan kaçınmak ve iyiliğe yönelmekle gerçekleşir. Kötülükten sakınmak Kur'an'da "hazer" kelimesiyle de ifade edilir (el-Münâfikûn 63/4; et-Tegâbün 64/14). "Takvâ sahibi" anlamına gelen müttakî Kur'an'da kırk sekiz yerde geçer (meselâ bk. el-Bakara 2/2; Âl-i İmrân 3/76; el-Mâide 5/27; el-A'râf 7/128; el-Enfâl 8/34). Bu âyetlerde takvâ sahiplerinin özellikleri anlatılır. Takvânın karşıtı "fücûr", müttakinin karşıtı "fâcîr"dir (eş-Şems 91/8; Tirmizî, "Menâkıb", 73; Ebû Dâvûd, "Edeb", 111). Takî kelimesi de (Meryem 19/13, 18, 63) "müttakî" anlamındadır. "Himaye ve muhafaza eden" mânasına gelen "vâk / el-vâkî" de (er-Ra'd 13/34, 37; el-Mü'min 40/21) aynı kökten gelir.

Takvâ ve türevlerinin Kur'an'da çeşitli vesilelerle ve farklı şekillerde sık sık zikredilmiş olması kavramın İslâm'daki önemini açıkça gösterir. Takvânın faziletleriyle ilgili Kur'an'da şu hususlara vurgu yapılmıştır: Allah takvâ sahibi olanlarla beraberdir (el-Bakara 2/194; et-Tevbe 9/36, 123); onları korur ve yardım eder; Allah takvâ ehlini sever (Âl-i İmrân 3/76; et-Tevbe 9/4, 7); Allah takvâ ehlinin dostudur (el-Câsiye 45/19). Takvâ aynı zamanda iman ve kalpe ilgili bir kavramdır. Resûlullah'a karşı saygılı olanlar Allah'ın kalplerini takvâ için imtihan ettiği kimseler olarak nitelendirilmiştir (el-Hucurât 49/3). Allah'ın hükümlerine saygı göstermek şüphe yok ki kalplerdeki takvâdır (el-Hac 22/37).